

متخصصان بانک این عقد برای اعطا تسهیلات کوتاه و بلندمدت قابل استفاده شده و درصد سهم آن از کل تسهیلات، چنان که جدول ۲ نشان می‌دهد، از سال ۶۳ تا سال ۶۸ رو به افزایش گذاشت. متأسفانه، در یکی دو سال اخیر، این عقد به وسیله کارشناسان مالیاتی وزارت دارائی همانند فعالیت مقاطعه یا حق‌العمل کاری تشخیص داده شده و طبق قانونی مدنی و مالیاتی کشور باید بدان ۵ درصد مالیات تعلق بگیرد. صندوق بیمه‌های اجتماعی نیز به مستمسک همین قانون عقد جعاله را مشمول ۵ درصد حق بیمه تلقی می‌نماید. در نتیجه کشاورزی که عقد جعاله با بانک می‌بندد باید به محض دریافت تسهیلات ۱۰ درصد آن را بابت مالیات و بیمه بپردازد و این هزینه را علاوه بر سایر هزینه‌های خاص عقد جعاله متحمل می‌شود. تلاشهای کارشناسان بانک کشاورزی برای حذف این عوارض بی‌نتیجه ماند و سبب شد که بانک از زحمات چندین ساله خود برای انعطاف‌پذیر کردن این عقد چشم‌پوشد و از سایر عقود به جای آن استفاده کند تا از تعلق ۱۰ درصد یاد شده مصون بماند.

محدودیت دیگر، قانون ثبت معاملات در دفاتر اسناد رسمی است. از آنجائی که سهم‌الشرکه اغلب کشاورزان مستغلات آنان است قراردادهای مشارکت مدنی و نیز آنهایی که دارائی یاد شده در عقود مربوط به وثیقه بانک درمی‌آید باید در دفاتر اسناد رسمی ثبت شده و بابت آن هزینه ثبت پرداخت شود. با توجه به فقدان دفترخانه در دهات هزینه‌های ریالی ثبت به کشاورز و زمان از دست رفته به هر دو طرف یعنی بانک و مشتری تحمیل می‌شود.

۲) بانک مرکزی:

حداقل سود مورد انتظار و سود قطعی قابل دریافت توسط بانک کشاورزی و حداکثر آنها به وسیله بانک مرکزی تعیین می‌شود. اگرچه نرخهای یاد شده به منظور هدایت فعالیتهای اقتصادی و نیل به اهداف سیاستهای پولی اتخاذ می‌شود، ولی از نظر شعبه این نرخها محدودیت هستند. محدودیت دوم اعمال شده از جانب بانک مرکزی سقف تسهیلاتی است که هر فرد یا گروه می‌تواند تقاضا کند. سوم، سقف هر عقد برای بانک کشاورزی است. چهارم، شیوه نقل مطالبات به سررسیدها می‌باشد. پنجم، تعیین مدت هر عقد است که باید رعایت گردد و تمدید آن نیاز به موافقت بانک مرکزی دارد. برای مثال تمدید عقد مشارکت مدنی بیشتر از سه سال و مضاربه بیشتر از یک سال احتیاج به مجوز یاد شده دارد.

۳) بانک کشاورزی:

دستورالعملهایی که بانک کشاورزی برای اجرای عقود به شعب خود می‌دهد به منزله محدودیت برای فعالیت آنها به شمار می‌آید. نسبت اعطای تسهیلات جاری و سرمایه‌ای یا کوتاه‌مدت که هر شعبه باید رعایت کند از این دست است. دستور دیگر شیوه اجرای عقود شامل مراحل پانزده گانه‌ای است که در قسمت قبل بدان اشاره شد، هرچند که به مرور زمان از مراحل آن کاسته است. آنچه کاملاً چشمگیر است لغو برخی از محدودیتهاست که در سال ۱۳۶۹ صادر شده است. طبق دستورالعمل جدید حد نصاب شعب برای اعطای تسهیلات افزایش یافته و

اخذ وثیقه‌های ملکی برای تسهیلات کمتر از یک میلیون تومان لغو شده است. تا مدت سه سال، تقاضای مجدد مشتریان سابقه‌دار برای تسهیلات جاری بدون تشکیل پرونده جدید و ارزیابی محلی پذیرفته خواهد شد. طبیعی است که لغو محدودیتهای اخیر از مراحل اجرای عقود کاسته و هزینه آنها را پائین می‌آورد.

۴) قانون بودجه

سیاستهای کشاورزی کشور و حمایتهای نمایندگان مجلس شورای اسلامی از روستائیان در قالب قانون بودجه و تبصره‌های آن تدوین و تصویب می‌شود و بانک کشاورزی ملزم به رعایت آن می‌باشد. تسهیلات غیرمستقیم بانک به برزگران از طریق تعاونیهای کشاورزی، جهادسازندگی و غیره از این قبیل می‌باشد. به محدودیتهای چهارگانه فوق باید محدودیت منابع یا تجهیز سپرده‌ها را نیز اضافه کرد.

بررسی عملکرد بانک کشاورزی

علی‌رغم نداشتن ارقام مربوط به هزینه و سود هر عقد، می‌توان با بررسی اجمالی عملکرد عقود از سال ۱۳۶۳ که قانون بانکداری بدون ربا به اجرا درآمد تا پایان سال ۱۳۶۹ که اطلاعات مربوط به عقود در دست است به تفاوت موجود میان تسهیلات عقود مختلف و برخی از علت‌هایی که این اختلاف را پدید آورده است پی برد. تعداد و مبلغ

تسهیلات مستقیم بانک کشاورزی، یعنی تسهیلاتی که به انتخاب شعب بانک در محدوده مقررات در شکل عقود مختلف داده می‌شود و نه تسهیلات غیرمستقیم که در قانون بودجه مبلغ و مصارف آن تعیین می‌شود در جدول یک ارائه شده است. در جدول ۲ سهم هر عقد از کل تسهیلات و در جدول سه رشد سالیانه هر عقد محاسبه شده است. جز در سال ۶۵ که سال رکود بود و چند استان کشور به علت جریان سیل خسارت زیادی دید، تسهیلات بانک سال به سال هم از نظر تعداد و هم از نظر مبلغ روند افزایشی داشته است. این مطلب در مورد عقود فروش اقساطی، سلف، جعاله و مشارکت مدنی نیز صادق است با این تفاوت که تعداد عقد مشارکت مدنی در سال ۶۸ نسبت به سال قبل رشد منفی دارد. بنابراین باید نسبت استفاده شعب از عقود یاد شده را با نسبت کل منابع مستقیم بانک سنجید.

اهمیت نسبی هر عقد از درصد سهم آن از کل تسهیلات اعطائی نمایان می‌شود. جدول ۲ نشان می‌دهد که فروش اقساطی پیوسته و در هر سال بالاترین سهم را داشته است. تقریباً ۵۰ درصد تسهیلات از طریق این عقد پرداخت شده است. این امر به خاطر سهولت استفاده یا هزینه کم کاربرد قرارداد مزبور می‌باشد. در قسمت قبل مقایسه شد که مراحل اجرائی فروش اقساطی از عقود دیگر کمتر است. دیگر مزیت عقد مزبور این است که هم برای اعطاء تسهیلات کوتاه‌مدت یا تأمین هزینه‌های جاری دهقانان قابل استفاده است و هم برای سرمایه‌گذارهای بلندمدت، بنابراین، هزینه نسبی کم و مزیت انعطاف فروش اقساطی باعث شده است که تقریباً نیمی از تسهیلات مستقیم بانکی بدان صورت

عرضه شود. در این مورد، شرکت زمین و کشاورزی، در سال ۱۳۶۹، به شرکت سلف، سهم بعدی به قرض الحسنه اختصاص دارد که هزینه کاربرد آن نسبت به سایر عقود کم است ولی درآمد آن نیز به نسبت ناچیز است. لیکن سهم این عقد از سال ۶۳ تا ۶۸ رو به کاهش دارد. یکی از علل پدیده اخیر این می‌تواند باشد که سابقاً بانکهای تجاری مبلغی قرض الحسنه با کارمزد ۲ درصد در اختیار بانک کشاورزی می‌گذاشتند تا بانک متقابلاً با ۵/۲ درصد به کشاورزان بپردازد. اخیراً کارمزد وام مزبور به ۶ درصد افزایش یافته است. دریافت این کارمزد از زارعان برای بانک کشاورزی خالی از دغدغه نیست. لذا، روند عرضه قرض الحسنه رو به کاهش گذاشته است. تنها استثناء سال ۱۳۶۹ است که به علت وقوع زلزله در گیلان و زنجان بانک مبلغ معتنابهی قرض الحسنه پرداخت کرده است (جدول ۱ و ۲).

سهم مشارکت مدنی و مضاربه از کل تسهیلات تا سال ۶۹ دو درصد یا کمتر است. بنابراین عقود حائز اهمیت در بانک کشاورزی پس از فروش اقساطی، سلف و جعاله هستند. سهم هر دو آنها تا سال ۶۹ روند افزایشی دارد و رشد سالانه آنها نیز به جز سال ۶۶ برای سلف بیشتر از رشد کل تسهیلات است. اما جالب توجه این است که رشد جعاله باز بیشتر از رشد سلف می‌باشد. استفاده از سلف و کاربرد فزاینده آن در بانک کشاورزی بسیار قابل انتظار است، چه عقد سلف تقریباً خاص فعالیتهای کشاورزی است. آنچه دور از انتظار است کاهش سهم و رشد این عقد در سال ۶۹ می‌باشد. یکی از علت‌های ممکن است این نزول را پدید آورده باشد سه جانبه منعقد کردن قرارداد سلف

مجموعه حسابهای مختلف بانک کشاورزی (بر حسب عقود مختلف (بدون تبصره ۳ و ۴))
 (مبلغ به ریال و سکه و عیار)

واحد میلیون ریال

نماد و مبلغ تسهیلات مستقیم بانک کشاورزی

بر حسب عقود مختلف (بدون تبصره ۳ و ۴)

جدول یک

سال	فروش اقساطی		سلف		جعاله		مشارکت مدنی		مضاربه		اجاره بشرط تملیک		قرض الحسنه		کل مبلغ تسهیلات	
	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد
۶۳	۱۰۵۴۷۹	۵۳۳۴۳	۴۰۲۸۴	۱۹۷۳	۳۰۵۲	۱۱	۱۲	۱۱	۲۷۲۷	-	-	۱۶۷۵۱۳	۳۶۴۵۱	۲۰۹۰۷	۱۰۰۳۶۰	۱۰۴۰۲۱
۶۴	۱۳۶۵۸۲	۶۵۷۵۶	۱۷۳۰۳	۵۸۹۶	۱۰۰۵۲	۱۵	۱۴۸۷	۷۳	۲۵	-	-	۸۴۷۰۲	۲۴۴۳۴	۸۴۷۰۲	۱۰۰۳۶۰	۱۰۹۶۱۷۹
۶۵	۱۱۹۴۷۲	۵۷۵۲۹	۱۹۳۶۱	۶۶۵۱	۷۰۶۱	۱۷	۹۴۰	۴۴	۴۴	-	-	-	-	-	-	۱۰۹۶۱۷۹
۶۶	۱۳۶۱۸۷	۷۱۴۲۹	۱۰۵۵۸	۱۱۶۸۷	۱۰۵۵۸	۴۵	۱۴۴۶	۵۷	۳۳۵	-	-	-	-	-	-	۱۶۵۶۱۰۸
۶۷	۱۷۳۷۱۲	۹۱۱۹۴	۲۸۹۲۷	۲۲۹۱۴	۲۰۳۷۳	۶۶	۴۵۹۵	۹۲	۷۵۰	۳	۳	۲۰۳۴	۹۱۴۸۳	۴۸۷۹۳	۲۳۳۰۱۳	۲۳۳۰۱۳
۶۸	۲۰۶۷۰۶	۱۴۴۴۵۹	۱۱۵۰۰	۳۲۱۰۴	۵۴	۵۴	۵۳۳۲	۲۳	۱۹۱۶	۲۳	۲۳	۴۱۳	۵۷۰۴۳	۳۱۲۰۲	۳۸۱۰۶۳	۳۸۱۰۶۳
۶۹	۲۲۸۱۶۶	۱۱۳۵۷۳	۲۸۹۳۴	۴۵۶۲۷	۵۲۰۷	۲۲۸	۲۴۱۹۳	۸۶	۳۹۵۶۴	۷۲	۷۲	۷۲	۹۵۱۷۲	۴۳۴۳۰	۴۱۶۰۳۸	۴۱۶۰۳۸

ملاحظه: بانک کشاورزی - اداره آمار و بررسیهای اقتصادی - عملکرد اعتباری بانک کشاورزی در سالهای مختلف: ۵۱/ ۸۳

جدول دو - سهم هر عقد از کل تسهیلات مستقیم (واحد: میلیون ریال و درصد)

سال	تسهيلات	اقساط	سلف	جعاله	مشاركت	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
سال	کل مبلغ	فروش	سلف	جعاله	مشاركت	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
۶۳	۱۰۴,۰۲۱	۵۱	۹	۲۲	۳	۲۵	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۴	۱۰۶,۶۳۷	۵۷	۱۶	۶	۱	۲۰	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۵	۱۰۹,۶۷۹	۵۲	۱۸	۶	۱	۲۳	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۶	۱۶۵,۶۰۸	۴۸	۱۶	۷	۱	۲۸	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۷	۲۳۶,۰۱۳	۵۰	۱۶	۱۰	۲	۲۱	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۸	۲۸۱,۰۶۳	۵۳	۲۰	۱۳	۲	۱۱	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر
۶۹	۴۱۶,۰۳۸	۴۸	۱۵	۱۱	۶	۱۰	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر	صفر

منابع: جدول یک.

توسط بانک می‌باشد، علاوه بر کشاورز باید خریداری مانند سازمان تعاون روستائی یا کارخانجات چغندرقند تضمین خرید گندم و چغندرقند را به ترتیب از کشاورزان بنماید. محدودیت دیگر سلف شرط فسادناپذیر بودن محصول است. چون محصولات تضمین شده از جانب وزارت کشاورزی که فاسد شدنی نباشد، معدود هستند، کاربرد عقد سلف خود به خود محدود می‌گردد.

استفاده رو به تزاید از جعاله از سال ۶۳ تا ۶۹ شاید به علت انعطاف و کثرت قابلیت کاربرد این عقد از یک سو و تلاش حقوقدانان بانک برای تطبیق آن با تقاضاهای گوناگون از سوی دیگر باشد. به همین جهت طی سالهای یاد شده رشد آن از هر سه عقد مهم فروش اقساطی، سلف و قرض الحسنه بیشتر است. منتهی از سال ۶۹ به علت افزایش تسهیلات برای استفاده از سایر عقود به ویژه مشارکت مدنی و زیاد شدن هزینه نسبی جعاله به سایر عقود کاربرد آن کاهش یافت.

گران شدن جعاله موجب شد که شعب رو به عقد مشارکت مدنی بیاورند و آن را به تناسب تقاضا جانشین جعاله کنند. همچنین با آغاز همکاری میان بانک و سازمان تعاونی روستائی کاربرد عقد مضاربه به شکل چشمگیری افزایش می‌یابد. این تلاش در سال ۶۹ کاملاً مشهود است زیرا سهم عقود یاد شده از کل تسهیلات به ترتیب ۶ و ۱۱ درصد می‌باشد و رشد آنها در سال مذکور ۳۵۴ و ۱۳۶۵ درصد است یعنی تسهیلات عقد مشارکت چهار و عقد مضاربه بیست برابر سال ۶۸ بوده است. روی آوردن به این دو عقد که در بانکهای تجاری از ابتدا به طور وسیع مورد استفاده بوده است ولی در بانک کشاورزی به علت ماهیت

واحد: درصد

جدول سه - رشد تسهیلات عمود مختلف و دل تسهیلات

سال	رشد کل تسهیلات مستقیم	رشد فروش اقسامی	رشد سلف	رشد جماله	رشد مشارکت مدنی	رشد مضاربه	رشد اجاره بشرط تملیک	رشد قرض الحسنه
۶۳	۲	۱۴	۸۲	۱۹۹	۱۲۲۹۲	-۹۷	-	-۴۳
۶۵	۲	-۵	۱۲	۱۳	-۳۷	۲۰۶	-	۱۹
۶۶	۵۵	۳۸	۳۵	۷۶	۵۴	۵۰	-	۸۶
۶۷	۴۲	۴۸	۴۹	۹۶	۲۱۸	۱۲۳	۵۲۵۲	۵
۶۸	۱۹	۲۷	۴۴	۶۰	۱۶	۱۵۵	-۸۰	-۳۶
۶۹	۴۸	۳۴	۱۰	۲۴	۳۵۴	۱۹۶۵	۸۷	۴۱
میانگین رشد ۴۰ سال اخیر	۳۷	۱۸	۶۴	۱۶۰	۵۷۳	۴۷۰	۱۹	

ماخذ: جدول یک

بازرگانی عقد مضاربه و هزینه قرارداد مشارکت مدنی به شکل بسیار محدودی به کار می‌رفته است، ممکن است صرفاً به خاطر گران شدن هزینه کاربرد جعاله و محدودیت استفاده از سلف تلقی شود.

نتیجه‌گیری

تحلیل دقیق علت استفاده شعب بانک کشاورزی از عقود مختلف و توضیح آن مستلزم داشتن اطلاعات مربوط به سود و مخارج کاربرد هر عقد و استفاده از آنها بر حسب الگوی تحلیلی می‌باشد. امید است این تحقیق با کمک اداره آمار و بررسیهای اقتصادی بانک کشاورزی به زودی بتواند به این اطلاعات دست یابد. لیکن آنچه از بررسی عملکرد عقود از سال اجرا تاکنون می‌توان گفت این است که استفاده نسبی از عقود مختلف تحت تأثیر محدودیت‌هایی بوده است که از بیرون بانک کشاورزی بر آن تحمیل شده است. به طور مشخص، انعطاف‌پذیری عقد جعاله برای مصارف مختلف و تلاش کارشناسان بانک برای استفاده از این مزیت باعث کاربرد روزافزون این عقد می‌شود. ولی وضع مالیات و حق بیمه بر کاربرد آن، از مطلوبیت آن کاسته و عقود مشارکت و مضاربه را جایگزین آن می‌سازد.

تبدیل شکل قانونی تکافوی تقاضای کشاورزان برای تأمین هزینه‌های جاری و سرمایه‌ای از صورت وام به عقد موجب تغییر دو طرفه بودن قرارداد وام به سه جانبه شدن عقد شده است. این تبدیل البته هزینه بستن قرارداد را اضافه کرده است. علاوه بر این، تطبیق شکل فقهی هر قرارداد با تقاضای کشاورزان نیز خالی از صرف وقت و مصرف نیروی

انسانی نمی‌باشد. اما این افزایش هزینه قرارداد با مزایای بسیار زیادی همراه است که به یکی دو مورد آن در مقاله اشاره شد. این تبدیل موجب حفظ توازن گردش کالا با درآمد پولی در کل اقتصاد می‌شود. تورم مهار شده و توزیع درآمد به شکل مطلوب درمی‌آید. اما به هر حال هزینه این فایده اجتماعی به بانک و مشتریانش منتقل می‌شود. لذا، توصیه می‌شود که به خاطر عرضه این خدمت بانکها حمایت شوند.

هزینه استفاده از عقود، قطع نظر از مورد فوق، ناشی از محدودیتها و دستورالعملهایی است که از جانب بانک مرکزی، مدیریت بانک کشاورزی، قانون بودجه سالانه کشور و قوانین و مقررات رایج کشور ایجاد شده است. هیچیک از این قیود تابع ماهیت عقود و ناشی از اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا نمی‌باشد و همگی آنها با مطالعه و تحقیق قابل رفع و جبران است. برای مثال شیوه حسابداری عقود یکی از کارهای وقت گیر بانک بوده که صرفاً به خاطر اجرای دستورالعملهای بانک مرکزی و خود بانک کشاورزی انجام می‌پذیرد، در یک مقایسه، نشان داده شد که الگوی اجرای عقود بر طبق الگوی وام که سابقاً داده می‌شد بنا شده است. این تقلید باعث اضافه شدن هزینه عقود شده است.

خوشبختانه اخیراً بانک کشاورزی در صدد ساده‌سازی کاربرد عقود برآمده و کمیسیون برای این منظور تشکیل داده است. بخشی از مواردی که موجب آسان‌سازی و لغو برخی محدودیتها گشته تذکر داده شد. امید است، این تلاش ادامه یافته و در سایر بانکها و نیز بانک مرکزی همراهی شود تا هرچه زودتر مشکلات اشاره شده در راه اجرای عقود مرتفع گشته و کار آئی عرضه خدمات بانکی افزایش یابد.